

فرزندپروری در مواجهه با فضای مجازی

چالش‌ها و راهکارها*

- الهام محمدزاده^۱
- رضا نیرومند^۲
- ندا محمدزاده نقاشان^۳

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی چالش‌های پیش روی تربیت فرزند در مواجهه با فضای سایبری^۴ و رسانه‌های است، به عبارت دیگر، اصول فرزندپروری بر اساس مکاتب تربیتی در مواجهه با رسانه و به خصوص اینترنت، با چالش‌های جدی روبرو است که راهکارهای جدیدی را می‌طلبد. فرزندپروری یکی از ارکان اساسی در شکل‌گیری مستحکم و پایدار نهاد خانواده است که از دیرباز از سوی روان‌شناسان و عالمان دینی مورد توجه بوده است. آنچه امروزه در این حوزه، مسئله جدید محسوب می‌شود، سبک مقتدارانه فرزندپروری از دیدگاه روان‌شناسی و تربیت دینی، راهکارهایی را برای این تقابل

* تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۴/۰۳ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۱/۳۰.

۱. استادیار گروه معارف دانشگاه بجنورد [e.mohammadzadeh@ub.ac.ir].

۲. استادیار گروه معارف دانشگاه بجنورد [r.niroomand@ub.ac.ir].

۳. کارشناس ارشد روان‌شناسی بالینی کودک و نوجوان دانشگاه شهید بهشتی

Neda.mohammadzade@gmail.com

4. cyberspace

ارائه می‌دهد که به کارگیری صحیح و تبعیت روشمندانه از آن، سبب پرورش
فرزندی سالم و ایمن در فضای رسانه‌ای خواهد شد.
واژگان کلیدی: فرزند پروری، فضای مجازی، مدیریت رسانه برای فرزند،
سبک مقتدرانه

مقدمه

خانواده به‌عنوان یک نهاد اجتماعی، شامل گروهی از افراد است که از طریق ازدواج و تولید مثل با هم زندگی می‌کنند، این نهاد اجتماعی در طول تاریخ، نقشی حیاتی برای رشد، پیشرفت و اجتماعی شدن انسان داشته و بدون شک، مهم‌ترین نهادی است که بستر ساز رشد و رفاه جسمی، روانی و اجتماعی آدمی به تعادل (فیزیکی، روانی و اجتماعی)، است (موسوی، ۱۳۸۳)، روان‌شناسان رشد، همواره علاقمند بوده‌اند که چگونگی تأثیر روش‌های تربیتی پدر و مادر را بر رشد قابلیت‌های اجتماعی فرزندان، مطالعه و بررسی کنند، یکی از مهم‌ترین مباحث در این حوزه فرزند پروری نامیده می‌شود، سبک‌های فرزند پروری، ترکیبی از رفتارهای پدر و مادر است که در موقعیت‌های گسترده‌ای روی می‌دهند و جو فرزند پروری بادوامی را پدید می‌آورند (برک^۱، ۲۰۰۷: ۴۸۰)، اگر به تأثیر خانواده در شکل‌گیری شیوه‌های فرزند پروری نظری بیندازیم، درمی‌یابیم که بچه‌ها از طریق همین روابط تأثیرگذار و تأثیرپذیر می‌شوند. در متون اسلامی نیز، فرزندپروری فعالیتی پیچیده شامل رفتارها، زمینه‌سازی‌ها، آموزش‌ها، تعامل‌ها و روش‌هایی است که به‌طور مجزا و در تعامل با یکدیگر بر رشد شناختی، معنوی، عاطفی و رفتاری فرزند در ابعاد فردی و اجتماعی تأثیر می‌گذارند، از دیدگاه اسلامی، مسئولیت فرزند پروری در اصل به عهده پدر و مادر است، تا آنجا که یکی از حقوق فرزندان به شمار آمده است.

امام سجاد علیه السلام در رساله حقوق می‌فرماید:

حق فرزند تو این است، در سرپرستی وی مسئولیت داری که ادب او را نیکو کرده
به سوی پروردگارش رهنمون سازی و در فرمانبرداری از او، نسبت به وظایف تو و

خودش یاری اش دهی^۱ (حرانی، ۱۴۰۰: ۲۶۳)، همچنین رسول اکرم ﷺ چهره دیگر این مسئولیت‌پذیری از ناحیه پدر و مادر را، حق فرزند بر پدر و مادر دانسته و بر لزوم پذیرش مسئولیت آموزش و پرورش فرزند تأکید فرموده است (نوری، ۱۴۰۸: ۲). در حدیث دیگری از ایشان نقل شده: خداوند رحمت کند والدینی را که فرزندان را به نیکوکاری وا دارد و به او احسان کند و او را به دانش و ادب آراسته سازد^۲ (بروجردی، ۱۳۸۶: ۸۵۷/۲۶).

امروزه پرورش فرزند در فضای جدیدی به نام فضای مجازی یا به تعبیری جامع و دقیق‌تر فضای سایبری و رسانه‌ای، توجه دانشمندان علوم تربیتی و عالمان دینی را به خود جلب نموده است، منظور از فضای مجازی، فضایی است که توسط رسانه‌های دیجیتال به خصوص اینترنت به وجود آمده است، این فضا، محیطی چند بعدی، تعاملی و سرگرم‌کننده است که به خاطر ویژگی‌هایی همچون سرعت زیاد در تبادل اطلاعات و دسترسی‌پذیری بالا^۳ سرشار از فرصت‌ها و امکانات آموزشی، یادگیری و تعاملی می‌باشد، اما به دلیل ویژگی‌های چالش‌برانگیز، تربیت اخلاقی و دینی را به شدت در معرض آسیب قرار داده است، از جمله این چالش‌ها می‌توان به آزادی بدون قیود اخلاقی و ترویج فرهنگ برهنگی، گمنامی و هویت دروغین افراد، غیرمحسوس بودن^۴ و غیر قابل کنترل بودن، تضاد فرهنگ‌ها، نبود امنیت اطلاعاتی، نقض حریم خصوصی افراد، رواج جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی مثل هرزه‌نگاری اشاره کرد (نوربخش و مولایی، ۱۳۹۰: ۱۲۳).

تجربیات مجازی در فضای اینترنت و سایبری، در زندگی روزمره به ویژه در میان کودکان و نوجوانان در حال گسترش است، این امکان دسترسی، علی‌رغم مزایا و فوایدی که دارد ممکن است منجر به پیامدهای منفی آسیب‌شناختی و مشکلاتی ناشی

۱. وَ اَمَّا حَقُّ وَّلَدِكَ فَاَنْ تَعْلَمَ اَنْتَ مِنْكَ وَ مُصَافً اِلَيْكَ فِي عَاجِلِ الدُّنْيَا بِخَيْرٍ وَ سُرَّهٖ وَ اَنَّكَ مَسْئُوْلٌ عَمَّا وَّلِيْتُهُ مِنْ حُسْنِ الْاَدَبِ وَ الدَّلَالَةِ عَلٰى رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الْمَعُوْنَةَ لَهٗ عَلٰى طَاعَتِهِ.

۲. رحم الله عبداً اعان ولده على بزه بالإحسان إليه والتألف له وتعليمه وتأديبه.

۳. اینفوگرافیک: ویژگی و آسیب‌های فضای مجازی، به نقل از سایت www.dana.ir، شناسه خبر: ۷۵۴۰۷۲.

4. unconscious

از افزایش میزان مصرف اینترنت شود (چو، کاندرون و بلاند^۱، ۲۰۰۵)، به عبارت دیگر، چالش‌های فضای سایبری، می‌تواند خطرات و تهدیدهای بسیاری همچون اعتیاد اینترنتی، برخورد با محتوای نامناسب، سوءاستفاده‌های مالی و عاطفی را برای کاربران کودک و نوجوان در پی داشته باشد و امنیت آنها را به خطر بیندازد، پژوهش‌های اخیر نشان می‌دهد که غیرمحسوس بودن و غیر قابل کنترل بودن اینترنت، زمینه‌ساز مسائل عمده‌ای همچون شکست‌های تحصیلی، انزوای اجتماعی و اثرات منفی دیگری همچون اضطراب، افسردگی و تنهایی، قلدری اینترنتی^۲ و مشکلات عاطفی و روانی برای کودکان است (اوزگور^۳، ۲۰۱۶).

آمارهای اخیر نشان می‌دهد که میزان استفاده از اینترنت در بین کودکان و نوجوانان رو به افزایش است و در حال حاضر افزایش زمان بازی‌های کامپیوتری و فعالیت‌های آنلاین، منجر به کاهش قابل توجه فعالیت‌های بیرون از خانه بچه‌ها شده است (وونگ، لا، هو^۴، ۲۰۰۷)، از آنجایی که فرزندان تمایل دارند اطلاعات بیشتری از تکنولوژی کسب کنند و همچنین در استفاده از آن مهارت بیشتری از والدین دارند (وونگ^۵، ۲۰۱۰)، نظارت و راهنمایی والدین ضروری به نظر می‌رسد و در صورت عدم راهنمایی و حمایت‌های خانواده، احتمال مواجهه با این خطرات در کودکان و نوجوانان به دلیل آسیب‌پذیر بودن این گروه سنی، افزایش می‌یابد، به همین دلیل، چگونگی مواجهه با آسیب‌ها و تهدیدهای فضای مجازی و کاهش خطرات احتمالی برای این گروه سنی آسیب‌پذیر، به دغدغه اساسی والدین و مربیان تبدیل شده است.

مطالعات بسیاری نشان می‌دهند استفاده کودکان از اینترنت، تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار دارد که در این میان بر سبک‌های فرزندپروری تأکید ویژه‌ای شده است (روزن، چیور و کریر^۶، ۲۰۰۸: ۴۶۲؛ والک، بونت، دی ویور و روتس^۷، ۲۰۱۰)، به‌عنوان مثال، استین،

1. Chou, C. , Condrón, L. & Belland, J. C
2. Cyber bullying
3. Ozgür, H.
4. Wong, Law, & Ho
5. Wong, Y. C.
6. Rosen, L. D. , Cheever, N. A. , & Carrier, L. M.
7. Valcke, M. , Bonte, S. , De Wever, B. , & Rots, I

گرینبرگ و هافچیر^۱ (۲۰۰۶)، در پژوهش خود نشان دادند که سبک‌های فرزندپروری، با راهبردهایی که والدین برای مدیریت استفاده کودکان از اینترنت به کار می‌برند مرتبط است، در واقع می‌توان گفت نظارت والدین بر استفاده فرزندان از اینترنت و فضای مجازی، بخشی از همان شیوه نظارت بر سایر فعالیت‌های فرزندان است که به سبک فرزندپروری و رابطه والد-فرزندی بستگی دارد (وونگ، ۲۰۱۰)، بنابراین یکی از راه‌های مؤثر در حوزه نظارت سالم بر فرزندان و پیشگیری از آسیب‌های فضای مجازی آگاه شدن والدین از سبک فرزندپروری خود، اصلاح آن و تنظیم رفتارشان در رابطه با فرزندان می‌باشد.

۱. سبک‌های فرزند پروری

منظور از سبک فرزندپروری، رفتارها و روش‌هایی است که والدین برای تربیت فرزندان خود به کار می‌گیرند بنابراین می‌توان گفت منظومه‌ای از نگرش‌ها و ارزش‌های والدین نسبت به فرزند و نوع ارتباط با او که بافت هیجانی تعامل والد و فرزند را ایجاد می‌کند و نهایتاً رفتار والدین در این بافت بیان می‌شود، سبک‌های مختلف فرزندپروری را شکل می‌دهد (دارلینگ و استینبرگ^۲، ۱۹۹۳)، به عبارت دیگر، فرزندپروری مجموعه فعالیت‌های پیچیده‌ای است که از طریق رفتارهای هر کدام از والدین به صورت جداگانه و با هم بر نتایج رفتار بچه‌ها تأثیر می‌گذارد (والک و همکاران، ۲۰۱۰).

غالب روان‌شناسان همچون بامریند^۳، سبک‌های فرزندپروری را در چهار طبقه توصیف می‌کنند (والک و همکاران، ۲۰۱۰؛ برک، ۲۰۰۷؛ ۴۸۰: شعاری نژاد، ۱۳۷۶)، که در ادامه به‌طور مختصر به آنها اشاره خواهد شد:

الف. سبک مستبدانه^۴: والدین در این سبک، اغلب افرادی سرد و طردکننده هستند که برای اعمال کنترل، فریاد می‌کشند، دستور می‌دهند، عیب‌جویی و تهدید می‌کنند، این والدین اغلب توقعاتشان را با استفاده از فشار و تنبیه، اعمال می‌کنند.

1. Eastin, M. , Greenberg, B. , & Hofschire, L.

2. Darling, N. & Steinberg, L.

3. Baumrind.

4. authoritarian.

والدین مستنبد، علاوه بر کنترل مستقیم ناموجه، به نوع ظریف‌تری به نام کنترل روان‌شناختی نیز می‌پردازند که به موجب آن در ابراز کلامی، فردیت و دلبستگی کودکان به والدین دخالت کرده و در آنها دخل و تصرف می‌کنند، این والدین اغلب محبت را از کودک دریغ کرده و آن‌را به اطاعت کودک وابسته و مشروط می‌دارند (برک، ۲۰۰۷: ۴۸۰ و ۴۸۱)، بنابراین می‌توان گفت محبت پایین و کنترل بالای والدین، الگوی فرزندپروری مستبدانه را شکل می‌دهد (دارلینگ^۱، ۱۹۹۹؛ اوزگور، ۲۰۱۶)، پژوهش‌ها نشان می‌دهد بیشترین میزان مشکلات بچه‌ها در فضای مجازی و اینترنت، با این سبک فرزندپروری در ارتباط است (معاذین، تقوی، حسینی‌المدانی، محمدی فر و ثابت‌ایمانی^۲، ۲۰۱۴).

پیشوایان دینی نیز، این شیوه را در تربیت فرزند نادرست تلقی نموده‌اند: «فرزند انسان در حکم اینکه دارای شعور و اندیشه است باید از طریق پند و اندرز و ادب شایسته تربیت شود نه از طریق زورگویی و تنبیه بدنی» (تهج البلاغه، نامه ۳۱)، در این شیوه، کرامت فرزند، استقلال شخصیت و نیازهای عاطفی در او به شدت آسیب می‌بیند، در حالی که در روش تربیتی اسلام این سه رکن اساسی مورد توجه جدی قرار گرفته است.

ب. سبک سهل‌گیرانه^۳: در این روش به تمایلات و خواسته‌های فرزندان بیش از اندازه اهمیت داده می‌شود، به گونه‌ای که فرزندان مجازند به خواسته‌های خود آنگونه که می‌خواهند دست یابند (دادستان، ۱۳۹۲: ۹۷)، والدین سهل‌گیر، صمیمی و پذیرا هستند ولی متوقع نیستند، کنترل کمی بر رفتار فرزندان خود اعمال می‌کنند و به آنها اجازه می‌دهند در هر سنی که باشند، خودشان تصمیم‌گیری کنند، حتی اگر هنوز قادر به انجام این کار نباشند (برک، ۲۰۰۷: ۴۸۰ و ۴۸۲)، این والدین از کودکان‌شان تقاضای زیادی ندارند و بنابراین قوانین مشخص و واضحی برای آنها وضع نمی‌کنند، رفتار والدین سهل‌گیر در فرزندپروری اینترنتی نیز به همین صورت است آنها از مواجهه و

1. Darling, N.

2. A. Moazedian, S. A. Taqavi, S. A. HosseiniAlmadani, M. A. Mohammadyfar and M. Sabetimani.

3. permissive.

گفتگو با فرزندان درباره تجارب آنلاین اجتناب می‌کنند و به هیچ یک از خواسته‌های کودک و نوجوانشان نه نمی‌گویند، بنابراین طبیعی است که بیشترین میزان استفاده از اینترنت در فرزندان این خانواده‌ها دیده شود (والک و همکاران، ۲۰۱۰).

سبک فرزندپروری سهل‌گیر نیز بر خلاف روش تربیت دینی است، چرا که والدین باید مسئولیت تربیت فرزندان را بر عهده گیرند و با شیوه‌های مناسب او را به ادب دینی وادار نمایند، بنابراین، سبک سهل‌گیرانه نیز از نظر اسلام مردود است^۱ (مجلسی، ۱۴۰۴: ۱۰۸/۷۴).

یکی از اساسی‌ترین مبانی رفتار انسانی از نظر دین اسلام، وجود میانه‌روی و پرهیز از هرگونه افراط و تفریط در تمام زمینه‌ها به‌ویژه در روابط خانوادگی است در سبک تربیتی اسلام، محبت به فرزندان به اندازه کافی و بر محور تعادل بوده و از زیاده‌روی در محبت نهی شده است، امام باقر علیه السلام می‌فرماید: «بدترین پدران کسانی هستند که نیکی به فرزندان، آنان را به افراط بکشاند»^۲ (شوشتری، ۱۴۰۹: ۴۹۵/۱۹). پدر و مادر از نگاه اسلام نسبت به فرزندان، مسئولیت سنگینی دارند و موظف‌اند تا آنجا که می‌توانند، در تربیت فرزندان خود بکوشند؛ چرا که فرزندان در دست پدر و مادر امانت الهی هستند بنابراین باید در مراقبت و نظارت بر رفتار فرزندان از هیچ تلاشی دریغ نورزند، اگر به فرزند آزادی بیش از حد داده شود، کم‌کم زمینه سرکشی آنها نسبت به پدر و مادر نیز فراهم می‌گردد^۳ (همان).

ج. سبک بی‌اعتنا^۴: روش فرزندپروری بی‌اعتنا، پذیرش و روابط کم‌را با کنترل پایین و بی‌تفاوتی کلی نسبت به استقلال دادن، ترکیب می‌کند، این والدین اغلب از لحاظ هیجانی، جدا و افسرده هستند، توقعات کمی از کودکان دارند و نسبت به تصمیم‌گیری و نظرات کودکان، کاملاً بی‌تفاوت‌اند (برک، ۲۰۰۷: ۴۸۰ و ۴۸۲)، در این سبک، تقاضا و پاسخ دهی به میزان کم وجود دارد؛ یعنی والدین نسبت به فرزندان،

۱. يَا أَيُّهَا الْمُسْلِمُونَ لَا تُحْمِلُوا سُنَّةَ أَبِيكُمْ عَلَىٰ أَهْلِكُمْ وَوَلَدِكُمْ عَلَىٰ الْخُلُوفِ فِي الْمَعَاصِي وَالْحَرَامِ.

۲. شر الآباء من دعاه البر الى الافراط.

۳. ان شر الابناء من دعاه التقصير الى العقوق.

4. neglectful.

پذیرش و محبت کم همراه با کنترل پایین را نشان می‌دهند، به ندرت تمایل دارند به فرزندان خود بازخورد بدهند، از نظر هدایت‌گری و پشتیبانی عاطفی، هیچ حمایتی نمی‌کنند و در مجموع روابط بسیار ضعیفی با فرزندان‌شان دارند (ماکوبی^۱، ۱۹۹۲)، در حوزه نظارت بر فضای مجازی نیز نگرش حمایتی و حتی محدودکننده مناسبی برای استفاده از اینترنت در کودکان ندارند، به همین دلیل ممکن است خطرات و آسیب‌های زیادی بر فرزندان وارد شود (والک و همکاران، ۲۰۱۰).

از منظر اسلامی رفتار اینگونه والدین مورد توبیخ قرار گرفته است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله والدین بی‌توجه نسبت به آموزش و تربیت فرزندان را مورد سرزنش قرار داده و از آنها بیزاری می‌جوید^۲ (نوری، ۱۴۰۸: ۱۶۴/۱۵)، والدین مسئول، باید فرزندان خود را به ارزش‌ها و آداب نیکو آشنا کرده، آنان را به آداب حسنه مؤدب سازند، تعهد و پایبندی به ارزش‌ها و امور شایسته را در آنان پدید آورده و از آنها افرادی شایسته، مؤمن، متدین و نیکوکار بسازند^۳ (حرانی، ۱۴۰۴: ۲۶۳).

در روش تربیتی اسلام، از غفلت نسبت به تربیت فرزندان نهی شده است و ضمن تعادل در تقاضاها و پاسخ‌دهی، روابط عاطفی و معقولی بین پدر و مادر و فرزندان وجود دارد، نظارت و مراقبت غیر مستقیم، بر اساس ضوابط همراه با عواطف صورت می‌گیرد به نیازهای مادی و معنوی فرزندان توجه می‌شود و پدر و مادر نسبت به سرنوشت فرزندان خود احساس مسئولیت می‌کنند (پرچم، فاتحی‌زاده و اله یاری، ۱۳۹۱).

د. سبک مقتدرانه: ^۴ والدین در این سبک، افرادی مقتدر، صمیمی، پذیرا، دلسوز و نسبت به نیازهای فرزندان‌شان حساس هستند، آنها رابطه والد فرزند لذت بخش و از لحاظ هیجانی خوشنودکننده‌ای را برقرار می‌کنند که کودک را به سمت ارتباط نزدیک

1. Maccoby, E. E.

۲. وَ يُؤَلِّدُ لِأَوْلَادِ آخِرِ الزَّمَانِ مِنْ آبَائِهِمْ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنْ آبَائِهِمُ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ لَا مِنْ آبَائِهِمُ الْمُؤْمِنِينَ لَا يُعَلِّمُونَهُمْ شَيْئاً مِنَ الْفَرَائِضِ وَإِذَا تَعَلَّمُوا أَوْلَادَهُمْ مَنَعُوهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُمْ بَعْضُ يَسِيرٍ مِنَ الدُّنْيَا فَأَنَا مِنْهُمْ بَرِيءٌ وَ هُمْ مِنِّي بَرِيءٌ.

۳. وَ أَمَّا حَقٌّ وَ لَدَيْكَ فَأَنْ تَعْلَمَ أَنَّكَ مِنْكَ وَ مُصَافٍ إِلَيْكَ فِي عَاجِلِ الدُّنْيَا بِخَيْرِهِ وَ سَرِّهِ وَ أَنَّكَ مَسْئُولٌ عَمَّا وُكِّلْتَهُ مِنْ حُسْنِ الْأَدَبِ وَ الدَّلَالَةِ عَلَى رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الْمَعُونَةَ لَهُ عَلَى طَاعَتِهِ.

4. authoritative

می‌کشاند والدین مقتدر در عین حال که کنترل قاطع و معقولی را اعمال می‌کنند؛ روی رفتار پخته تأکید دارند و برای انتظارات خود دلیل می‌آورند، همچنین با دادن استقلال به کودک، به او اجازه می‌دهند که در زمینه‌هایی که آمادگی دارد تصمیم بگیرد (برک، ۲۰۰۷: ۴۸۱) در این شیوه هم میزان کنترل سازگارانه و هم میزان گرمی و صمیمیت والدین با فرزندان بالاست.

والدین مقتدر، از طریق ارتباط راه‌حل‌مدار، به اشتراک گذاشتن ایده‌های خود با کودکان، حمایت از مهارت‌ها و گرایش‌های خاص کودکان، با آنها ارتباط می‌گیرند (ماکوبی، ۱۹۹۲). و بر همین اساس، بر استفاده کودکان از اینترنت نظارت می‌کنند به‌عنوان مثال تعریف کردن قوانین عملیاتی برای فرزندان همچون مدت زمان استفاده از اینترنت، یکی از روش‌های مورد استفاده این گروه از والدین است (والک و همکاران، ۲۰۱۰)، نتایج تحقیقات نشان می‌دهد والدین مقتدر، از سبک نظارتی ارزیابانه استفاده می‌کنند که راهبرد فعال نظارتی به حساب می‌آید و با کاهش آسیب‌های اینترنت، رابطه مستقیم دارد (اوزگور، ۲۰۱۶)، همچنین کمترین میزان استفاده از اینترنت در فرزندان با سبک فرزندپروری مقتدر رابطه مثبت دارد و تأثیر مثبتی بر رفتارهای آنلاین فرزندان می‌گذارد (استین و همکاران، ۲۰۰۶)، شاید به این دلیل که والدین، فرزندان را مجبور نمی‌کنند و در عوض، با بیان دلایل منطقی، ارزش یک رفتار خاص را توضیح می‌دهند، بچه‌ها نیز نفوذ والدین را بیشتر می‌پذیرند و بهتر عمل می‌کنند، با این حال هنگامی که موقعیت اقتضا می‌کند، از بازخواست و تنبیه هم به صورت ملایم بهره می‌گیرند (بامریند، ۱۹۹۱).

سبک فرزندپروری مقتدرانه، نزدیک‌ترین روش به دستورات تربیتی اسلام است که اصل کرامت و احترام نسبت به فرزندان، اصل محبت به ایشان و اصل حفظ استقلال شخصیت آنها به خوبی لحاظ می‌شود.

حضرت علی علیه السلام چنین روشی را توصیه می‌فرماید: فرزندان‌تان را گرامی بدارید و رفتار خود را با آنان نیکو کنید^۱ (جرعاملی، ۱۳۶۷: ۱۹۵/۱۵)، این حدیث، افزون بر

۱. اکرموا اولادکم و احسنوا آدابکم.

شخصیت دادن به فرزندان و لزوم الگودهی شایسته به آنان، بر رفتار درست با آنها نیز تأکید دارد.

در روایات اسلامی آمده است: «فرزند شایسته، دسته گلی از جانب خداوند است که میان بندگان قسمت می‌شود»^۱ (کلینی، ۱۴۰۷: ۲/۶)، برای رسیدن به چنین موهبت عظیمی، شایسته است پدر و مادر با آگاهی کامل و با تربیت صحیح کودکان، راه را برای رسیدن به چنین مرحله‌ای بگشایند، مهم‌ترین وظیفه پدر و مادر نسبت به فرزندان آن است که با احترام گذاشتن به او، همواره شخصیت فردی و اجتماعی او را حفظ کنند و او را در میان همسالان و همبازی‌هایشان، خفیف و خوار جلوه ندهند: «همان گونه که فرزند نباید به پدر و مادر خود بی‌احترامی کند، پدر و مادر نیز نباید نسبت به او بی‌احترامی نمایند»^۲ (همان، ۴۸/۶)، احترام به کودک، روحیه استقلال و اعتماد به نفس را در او تقویت و به رشد سالم شخصیت او کمک می‌کند، این امر محبوبیت کودک را در میان همسالان خود به دنبال دارد و به تدریج استعداد او را در پذیرش و ایفای نقش رهبری و مدیریت شکوفا خواهد ساخت (بی‌ریا و همکاران، ۱۳۵۷: ۳۲).

۲. راهکارهای تربیت فرزند در مواجهه با اینترنت، مبتنی بر سبک مقتدرانه
تربیت فرزند در فضای مجازی دارای پیچیدگی‌هایی فراتر از تربیت در دنیای واقعی است چراکه به لحاظ فلسفی این فضا مجازی نیست بلکه نوع خاصی از واقعیت است که مجاز انگاشته می‌شود ولی قواعد مخصوص به خود را دارد، تربیت و توجه به فرزند در این محیط پیچیده، مهارت بیشتر والدین را می‌طلبد، این مهارت‌ها در چند اصل ضروری خلاصه می‌گردد:

۲-۱- حضور و نظارت والدین

بدون شک گسترده‌گی دنیای تکنولوژی و فضای مجازی ایجاب می‌کند که والدین

۱. الْوَالِدُ الصَّالِحُ رِزْقَانَهُ مِنَ اللَّهِ فَسَمَهَا بَيْنَ عِبَادِهِ.

۲. يَلْزَمُ الْوَالِدِينَ مِنَ الْعُقُورِ لِوَالِدَيْهِمَا مَا يَلْزَمُ الْوَالِدَ لَهُمَا مِنْ عُقُورِهِمَا.

راهبردهای نظارتی مؤثری را جهت کنترل و پیش‌گیری از آسیب‌های احتمالی اینترنت به فرزندان، به کار گیرند، پژوهش‌های اخیر تأکید می‌کنند که کنترل و توصیه‌های والدین در کاهش موقعیت‌های منفی که کودکان در اینترنت با آن مواجه می‌شوند، مؤثر است (لیونگ و لی^۱، ۲۰۱۲)، اما در عین حال قوانین سخت و محدودکننده و کنترل‌گری مستقیم می‌تواند مهارت‌های کودک برای آینده را به خطر بیندازد و فرصت‌های موجود در فضای مجازی را از او سلب نماید (سانکایا و اوداباسی^۲، ۲۰۰۹)، به نظر می‌رسد محدود کردن فرزندان ساده‌ترین و اولین راه حل برای نظارت بر آنهاست و همسو با رویکرد توانمندسازی فرزندان در برخورد با فضای مجازی نیست در عین حال، پرسش اساسی والدین و مربیان این است که بهترین روش کنترل و نظارت بر فرزندان به طوری که آسیب‌ها را کاهش دهد اما فرصت‌های کاربرد اینترنت را از فرزندان سلب نکند، کدام است؟

پژوهش‌های بسیاری تلاش کرده‌اند تا به این سؤال مهم پاسخ بدهند، به‌عنوان نمونه پروژه کودکان اروپایی برخط^۳ شبکه پژوهشی چند ملیتی است که از سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۴ در چند فاز اجرا شده و هدف آن ایجاد مبانی علمی و مبتنی بر شواهد پژوهشی برای حمایت از والدین، مربیان و سیاست‌گذاران در حوزه فضای مجازی است، این طرح پژوهشی در زمینه نقش والدین در تعامل کودکان و نوجوان با اینترنت و ارتباط آن با میزان خطرات و آسیب‌های آن می‌باشد که از طریق مصاحبه با ۲۵۱۴۲ نفر از کودکان ۹ تا ۱۶ ساله از ۲۵ کشور دنیا به دست آمده و تحلیل شده است (همایون والا، چارقدچی مطلق، سهامی شیرازی و صالحین، ۱۳۹۳)، در این گزارش، راهبردهای والدین به لحاظ شیوه تعامل و نقشی که در رابطه با حضور فرزندان خود در فضای مجازی اتخاذ می‌کنند، در پنج گروه توصیف شده است:

گروه اول) والدین با نقش «فعال هنگام حضور» در فضای مجازی: در اینجا منظور از فعال بودن والدین، مواردی همچون صحبت کردن با فرزند در مورد اینکه در اینترنت

1. Leung, L. , & Lee, P.S.

2. Cankaya & Odabasi.

3. EU Kids Online.

چه کاری انجام می‌دهد، نشستن در کنار فرزند و نزدیک قرار گرفتن به وی در اوقاتی که از اینترنت استفاده می‌کند، انجام فعالیت‌ها در اینترنت همراه با فرزند به صورت مشترک و تشویق کردن او برای کشف و یادگیری در اینترنت به وسیله خودش، می‌باشد، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که این روش، ضمن اینکه خطرات و آسیب‌های احتمالی را برای کودکان کاهش می‌دهد، موجب از دست دادن فرصت‌ها و مهارت‌های فرزندان در فضای مجازی نیز نمی‌شود (دوئراگر و لیوینگستون^۱، ۲۰۱۲؛ همایون والا و همکاران، ۱۳۹۳)، همچنین تحقیقات دیگر نشان می‌دهد که وقتی والدین و کودکان با هم از اینترنت استفاده می‌کنند، کودکان بهتر جنبه‌های منفی اینترنت را می‌شناسند و راه مواجه با آن‌را درک می‌کنند (لی و چا^۲، ۲۰۰۷)، بنابراین به نظر می‌رسد حضور و مشارکت فعال والدین در کنار فرزندان، یکی از بهترین راهبردها در زمینه پیشگیری از آسیب‌های فضای مجازی می‌باشد.

گروه دوم) والدین با نقش «فعال در تأمین امنیت» فضای مجازی: روش‌هایی که این گروه از والدین به کار می‌گیرند شامل توضیح دادن در مورد اینکه چرا بعضی از سایت‌ها خوب و بعضی از آنها بد هستند، پیشنهاد دادن روش‌هایی که از اینترنت به درستی استفاده شود، پیشنهاد روش‌هایی برای رفتار با دیگران در اینترنت، کمک به فرزند زمانی که چیزی در اینترنت او را اذیت می‌کند و صحبت کردن با او در مورد اینکه اگر مشکلی در اینترنت برایش به وجود آمد چه کاری انجام دهد می‌باشد (همایون والا و همکاران، ۱۳۹۳).

گروه سوم) والدین با نظارت محدود کننده: اگر والدین استفاده از اینترنت (مثلاً استفاده از پیام فوری، دانلود موسیقی یا فیلم از اینترنت، دیدن ویدئو کلیپ در اینترنت، به اشتراک گذاری عکس، فیلم یا موسیقی با دیگران، داشتن صفحه در شبکه‌های اجتماعی و مانند آن‌را)، مشروط به اجازه خود بدانند یا استفاده از آن‌را برای فرزندان محدود کنند و یا اصلاً به آنها اجازه استفاده ندهند، در واقع از این نقش استفاده کرده‌اند، این روش نیز یکی از راهبردهای پیشگیرانه مناسب در فضای مجازی به شمار

1. Duerager, A. , Livingstone, S.

2. Lee, S. , & Chae, M. A.

می‌رود، زیرا هر چه والدین نظارت‌های محدود کننده را افزایش دهند، کودکان در معرض خطرات آنلاین کمتری قرار می‌گیرند، البته این روش به همان میزان ممکن است فرصت‌ها و مهارت‌های فرزندان را محدود کند (همایون والا و همکاران، ۱۳۹۳).

گروه چهارم) والدین پیشگیر^۱: اگر والدین نظارت خود را در قالب «کنترل کردن» فرزندان اعمال کنند (کنترل کردن صفحه شخصی فرزند در شبکه‌های اجتماعی و اینکه با چه کسانی ارتباط دارد، به کدام سایت‌ها مراجعه می‌کند و پیام‌های ایمیل یا چت او چه محتوایی دارد)، بدین معنی است که از راهبرد پیشگیری بهره می‌برند، جالب است که نظارت والدین پیشگیر، با وقوع خطرات آنلاین بیشتر برای سنین ۹ تا ۱۴ سال مرتبط است! این یافته بسیار جالب است یعنی والدینی که بیشتر فعالیت‌های آنلاین فرزند خود را کنترل کنند، فرزندان‌شان بیشتر خطرات آنلاین را تجربه می‌کنند (همایون والا و همکاران، ۱۳۹۳).

گروه پنجم) والدین با نظارت تکنیکی: اگر کنترل والدین از طریق فیلتر کردن بعضی از سایت‌ها و دنبال کردن صفحاتی که فرزندان‌شان مشاهده کرده، اعمال شود، نظارت تکنیکی مورد استفاده قرار گرفته است، یکی از یافته‌های جالب و البته عجیب این پژوهش این است که نظارت‌های تکنیکی هیچ تأثیری در کاهش خطرات آنلاین در هیچ سنی ندارد و حتی باعث بروز آسیب‌های بیشتر برای سنین ۱۵ تا ۱۶ سال می‌شود که بسیار قابل تأمل است (همایون والا و همکاران، ۱۳۹۳)، شاید یکی از دلایل این باشد که بچه‌ها می‌توانند راه‌های جایگزین فیلترینگ را پیدا کنند، همچنین اینگونه ابزارها، دسترسی به محتوای نامناسب را کم نمی‌کند (تاینس^۲، ۲۰۰۷)، در عین حال برخی پژوهشگران بر اساس فاکتورهای بومی و فرهنگی معتقدند که این سطح از نظارت نیز برای کودکان لازم است و والدین باید از نرم‌افزارهایی برای فیلتر محتوا و نظارت بر محتوای استفاده شده توسط کودکان استفاده کنند (اتحادیه اروپا^۳، ۲۰۰۸؛ میچل، فینکلهور و ولاک^۴، ۲۰۰۵؛ اوژگور، ۲۰۱۶)، به‌عنوان مثال کیسی^۱ (۲۰۰۷) اعتقاد دارد که کامپیوتر باید در

1. monitoring.

2. Tynes, B. M.

3. European Commission.

4. Mitchell, K., Finkelhor, D., & Wolak, J.

محیط عمومی و محل رفت و آمد خانه باشد تا امکان نظارت بیشتر بشود (به نقل از علی^۲، ۲۰۰۹).

نیز مطالعات دیگری در حوزه سبک‌های نظارتی والدین بر فضای مجازی طبقه‌بندی دیگری از این سبک‌ها را تحت عنوان سبک واقع‌نگر^۳، ارزیابانه^۴ و محدودکننده، مطرح کرده‌اند (استین و همکاران، ۲۰۰۶؛ آلواریز^۵ و همکاران، ۲۰۱۳). بر این اساس و با توجه به مطالعات اخیر، به نظر می‌رسد می‌توان استراتژی‌های نظارتی والدین را در دو دسته محدودکننده در برابر فعال قرار داد، راهبردهای محدودکننده مانند قانون گذاشتن (مثلاً درباره مدت زمان و مکان استفاده)، و راهبردهای فعال به معنی حضور والدین و پذیرش نقشی فعال و صمیمی در طول آنلاین بودن کودک و گفت‌وگو درباره محتوا با او می‌باشد، شواهد نشان می‌دهد والدین می‌توانند به جای اعمال محدودیت و محروم کردن فرزندان از اینترنت به وسیله حضور فعال در کنار فرزندان، مشارکت در فعالیت‌های آنلاین، به اشتراک‌گذاری تجربیات خودشان با آنها (وونگ، ۲۰۱۰)، گفتگوی باز و صادقانه و همچنین حمایت از فرزندان، امنیت حضور آنها را در فضای مجازی تأمین نمایند.

به نظر می‌رسد والدین در سبک مقتدرانه می‌توانند از انواع روش‌های نظارتی فوق استفاده کنند، البته نظارت با روش حضور فعالانه والدین، باید اصل روش تربیتی را تشکیل دهد و سایر تکنیک‌ها به اقتضاء شرایط لحاظ گردد به طوری که سبک‌های پایشگر، تکنیکی و محدودکننده، باید حضور کم‌تری در سبک مقتدرانه داشته باشد.

۲-۲- سلامت روابط خانوادگی

فضای خانواده، نوع ارتباط والد و فرزند، ارتباط سایر اعضای خانواده با هم و میزان حق انتخاب و آزادی فرزندان در بستر خانواده، بر چگونگی رفتارهای آنلاین بچه‌ها

1. Kessie.
2. Ali. M.
3. Factual.
4. Evaluative.
5. Álvarez, M.

تأثیرگذار است (وونگ، ۲۰۱۰)، نتایج پژوهش‌ها بر این موضوع دلالت دارد که روابط گرم و صمیمی در خانواده، مشکلات استفاده از اینترنت را در فرزندان کاهش می‌دهد، درحالی که سطح روابط ضعیف، فقر ارتباطی در خانواده (پارک، کیم و چو^۱، ۲۰۰۸)، پایین بودن میزان محبت و سرد بودن روابط خانوادگی (معاذین و همکاران، ۲۰۱۴)، اعتیاد به اینترنت را افزایش می‌دهد. در خانواده‌هایی با محبت و گرمی پایین، والدین نمی‌توانند محیط مطبوع و خوشایندی برای بچه‌ها به وجود بیاورند که در نتیجه منجر به افزایش احساس تنهایی در فرزندان می‌شود.

پژوهش‌ها نشان می‌دهد بسیاری از کسانی که مشکل اعتیاد اینترنتی دارند، از مشکلات بین‌فردی و خانوادگی رنج می‌برند و در واقع برای فرار از واقعیت به اینترنت پناه می‌آورند (سپهان^۲، ۲۰۱۱)، به همین دلیل است که فرزندان در این خانواده‌ها برای پیدا کردن یک جایگزین بهتر مثل اینترنت، انگیزه زیادی دارند، مطالعات این حوزه نشان می‌دهد که رابطه گرم والدین و جو مثبت خانواده، نقش مؤثری در جلوگیری از اعتیاد فرزندان به اینترنت و پیشگیری از دیگر آسیب‌های فضای مجازی ایفا می‌کند (وونگ، ۲۰۱۰)، زیرا زمانی که افراد خانواده یکدیگر را می‌پذیرند به فردیت و حریم خصوصی هم احترام می‌گذارند و در عین حال به یکدیگر اعتماد دارند و در شرایط بحرانی، خانواده را حمایت می‌کنند، فضای روانی خانواده مثبت ارزیابی می‌شود، همچنین زمانی که فضای خانواده، شاد، صمیمی و گرم باشد، افراد از تعامل با هم لذت می‌برند و برای بودن در کنار هم زمان بیشتری را صرف می‌کنند، زیرا رضایت و خوشنودی را در محیط خانواده تجربه می‌کنند.

در چنین فضایی که اعتماد متقابل و امنیت روانی در فرزندان شکل گرفته است، والدین می‌توانند در فعالیت‌های آنلاین کودکان درگیر شوند، درباره تجارب آنلاین، به صورت باز و صادقانه با فرزندان گفت‌وگو کنند، توصیه‌ها و راهنمایی‌های لازم را به آنها ارائه دهند و از این طریق کنترل و نظارت مؤثری بر فعالیت‌های آنلاین فرزندان‌شان داشته باشند (وونگ، ۲۰۱۰)، زیرا بچه‌ها از کنترلی که منصفانه و معقول باشد و نه

1. Park, S. K., Kim, J. Y., & Cho, C. B.

2. Ceyhan, A. A.

توهین آمیز و خودسرانه، بیشتر تبعیت و آنرا درونی می کنند (برک، ۲۰۰۷: ۴۸۱)، بنابراین، ارتباط محبت آمیز و در عین حال قاطعانه والدین با فرزندان و همچنین روابط محترمانه متقابل بین اعضای خانواده، می تواند به ایجاد محیط خوشایند در خانواده منجر شود و از آسیب های فضای مجازی پیشگیری کند.

بر این اساس، می توان نتیجه گرفت که اصل محبت دارای اعتدال و بدون افراط و تفریط، یکی از اصول بنیادین سلامت روانی خانواده در سبک مقتدرانه محسوب می شود که میزان تعاملات درونی خانواده را افزایش می دهد، چنانکه در قسمت های قبل گذشت این اصل در تربیت دینی نیز جزء اصول اساسی محسوب می گردد، پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله فرمود: «مردم خانواده خدا هستند پس محبوب ترین مردمان نزد خداوند کسی است که به خانواده اش منفعت برساند و آنان را شاد و خوشحال سازد»^۱ (کلینی، ۱۴۰۷: ۱۶۴/۳)، همچنین در روایت دیگری از قول امام کاظم علیه السلام نقل شده است که: «مردم خانواده خدا هستند پس محبوب ترین مردم نزد خداوند، خوش رفتارترین آنها نسبت به خانواده اش است»^۲ (نوری، ۱۴۰۸: ۳۸۸/۱۲).

۳-۲- مهارت والدین در فضای مجازی

برای کنترل فعالیت های اینترنتی فرزندان، والدین علاوه بر سواد تکنولوژی و رسانه ای، به مهارت هایی جهت ارتباط و راهنمایی نیازمند هستند (وونگ، ۲۰۱۰)، عمده ترین مهارت هایی که پدر و مادر باید از آن برخوردار باشند به قرار زیر است:

۲-۳-۱- تقویت سواد رسانه ای والدین و مهارت انتقال اطلاعات به فرزندان

افزایش آگاهی درباره نحوه برخورد با خطرات احتمالی یکی از راه های مؤثر برای پیشگیری و مقابله با آسیب های اینترنت در کودکان و نوجوانان می باشد، برای کنترل فعالیت های اینترنتی فرزندان نیاز به سواد تکنولوژی و رسانه ای والدین است (تاینس، ۲۰۰۷)، پژوهش ها نشان می دهد که والدین آموزش دیده و آگاه، تأثیر بیشتری بر رفتارهای آنلاین فرزندان شان دارند (وونگ، ۲۰۱۰).

۱. الْخَلْقُ عِبَادُ اللَّهِ فَأَحَبُّ الْخَلْقِ إِلَى اللَّهِ مَنْ تَمَعَ عِبَادَ اللَّهِ وَ أَدْخَلَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِ سُورًا.
 ۲. الْخَلْقُ عِبَادُ اللَّهِ فَأَحَبُّهُمْ إِلَيْهِ أَحْسَنُهُمْ صَنِيعًا إِلَى عِيَالِهِ.

در رویکرد دینی، اصل آگاه سازی، به راه نجات انسان از آتش تعبیر شده است. در حدیثی از امام صادق علیه السلام نقل شده هنگامی که این آیه از سوره تحریم نازل شد: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید خودتان و خانواده‌تان را از آتش دوزخ حفظ کنید» (تحریم/۶)، مردم از پیامبر صلی الله علیه و آله پرسیدند: یا رسول الله چگونه چنین کنیم؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: عمل خیر انجام دهید و آنرا به خانواده خود آموزش داده و یادآوری کنید و بر پایه فرمانبرداری از خداوند، ایشان را پرورش دهید»^۱ (بحرانی، ۱۳۷۴: ۷۴۱/۳).

با وجود این، به نظر می‌رسد که مهارت و دانش کودکان و نوجوانان در حوزه کاربرد تکنولوژی اغلب از والدینشان بیشتر است و به همین دلیل مقاومت بیشتری نسبت به نظارت والدین نشان می‌دهند (وونگ، ۲۰۱۰)، همین موضوع نشان می‌دهد که لازم است دانش و آگاهی والدین درباره فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی و همچنین نحوه مقابله با آن ارتقاء یابد، به طوری که والدین در آگاهی بخشی و آموزش مفاهیم اساسی به فرزندشان نیز توانمند شوند.

پژوهش‌ها نشان می‌دهد که پس از ارائه آموزش‌های بیشتر در زمینه استفاده از اینترنت در اروپا و توصیه به مطرح کردن تجربه ناخوشایند خود با دیگران، تعداد افرادی که تجارب آزار دهنده خود را با یک نفر دیگر در میان می‌گذارند، به طور قابل ملاحظه‌ای افزایش یافته است، همچنین یک سوم از کودکان و نوجوانان پس از دریافت آموزش، از روش‌هایی همچون پاک کردن پیغام نامناسب، مسدود کردن مخاطب و فعال کردن فیلترینگ استفاده کردند که در واقع این رویکرد فعالانه‌ای نسبت به مواجهه با خطرات محتوایی است (همایون والا و پاکدامن، ۱۳۹۱)، بنابراین والدین در درجه اول باید اطلاعات خود را در زمینه تکنولوژی و اینترنت افزایش دهند و از آخرین تحولاتی که در این زمینه صورت می‌پذیرد، مطلع شوند و سپس اطلاعات زیر را متناسب با سن و سطح آگاهی فرزندان به آنها منتقل کنند:

- والدین باید با کودکان و نوجوانان خود درباره فرصت‌ها و همچنین مضرات احتمالی اینترنت صحبت کنند.

۱. قال الناس: یا رسول الله، کیف أنفشنا وأهلینا؟ قال: اعملوا الخیر، و ذکروا به أهلکم فأدبهم علی طاعة الله.

- باید به کودکان و نوجوانان آموخت که هیچ وقت و تحت هیچ شرایطی اطلاعات محرمانه‌ای مانند شماره و رمز کارت‌های بانکی، شماره تماس، آدرس منزل و عکس‌های شخصی و خانوادگی خود را به ویژه در اتاق‌های گفت‌وگو در اختیار کسی قرار ندهند.

- لازم است مفاهیمی همچون حریم خصوصی و حفاظت از اطلاعات شخصی، برای بچه‌ها متناسب با سن‌شان توضیح داده شود.

- فرزندان باید بدانند در صورتی که در فضای مجازی با مشکلی مواجه شدند و یا کار اشتباهی انجام دادند، نباید پنهان‌کاری کنند، البته والدین نیز نباید آنها را به محدودیت و یا لغو اجازه در استفاده از اینترنت تهدید کنند، زیرا تهدید کردن منجر به افزایش پنهان‌کاری و احساس ناامنی روانی در فرزندان می‌شود و ممکن است در آینده مشکلات بیشتری به همراه داشته باشد.

- لازم است از کودکان و نوجوانان خواسته شود تا از ثبت نام در سایت‌ها و تکمیل فرم‌های نامشخص و بازکردن ایمیل‌هایی با فرستنده مشکوک بدون اطلاع والدین خودداری کنند، بهتر است والدین دلایل امنیتی این موارد را برای فرزندان‌شان توضیح دهند.

- باید به کودکان و نوجوانان آموزش داده شود اطلاعاتی که در اتاق‌های گفت‌وگو رد و بدل می‌شود، اغلب نادرست هستند و نباید به آنها اعتماد کرد.

- فرزندان باید مضرات صمیمیت بدون شناخت را بشناسند و تعریف درستی از اعتماد به دیگران در فضای مجازی داشته باشند البته لازم به ذکر است که نباید فرزندان را نسبت به همه چیز بدبین کرد، اما ضروری است که توصیفی واقع‌بینانه و در عین حال منطقی و هشداردهنده درباره آسیب‌های موجود بیان شود.

- استفاده از مثال‌های عینی، بیان داستان‌های واقعی و همچنین یادآوری تجربیات دیگران به صورت جزئی و دقیق، روش‌هایی است که می‌تواند در آموزش به کودکان و نوجوانان راه‌گشا باشد، البته باید از طرح افسانه‌های غیرمنطقی و سیاه‌نمایی پرهیز کرد، تا از اثربخشی توصیه‌های منطقی کم نگردد (بیدی، کارشکی، ۱۳۹۲: ۱۴۲ و ۱۴۳).

۲-۳-۲- اتخاذ نگرش مثبت به اینترنت

نگرش و نحوه تنظیم والدین در چگونگی استفاده کودکان از اینترنت اهمیت دارد، زیرا نگرش والدین بر شیوه نظارت‌شان تأثیر می‌گذارد (آلواریز و همکاران، ۲۰۱۳)، داشتن نگرشی مثبت به اینترنت از سوی والدین، نگرشی حمایتی و فعال در هنگام حضور فرزندان در فضای مجازی و رویکردی آگاهانه درباره خواسته‌ها و تمایلات فرزندان در اینترنت، منجر به اتخاذ راهبردهای مؤثر و استفاده از شیوه‌های نظارتی فعال و حمایتی برای فرزندان می‌شود (وونگ، ۲۰۱۰؛ اوزگور، ۲۰۱۶)، بنابراین ضروری است که والدین تلاش کنند تا با دریافت اطلاعات به روز و افزایش آگاهی، نگرشی مثبت، واقع بینانه و فعال در برخورد با فضای مجازی انتخاب نمایند.

۲-۳-۳- ایجاد الگوی رفتاری مناسب برای کودکان

نظریه پردازان یادگیری اجتماعی معتقدند که کودکان عمدتاً با مشاهده افرادی که رفتار مناسب را نشان می‌دهند و با تقلید از آنها، از طریق سرمشق‌گیری یاد می‌گیرند که به صورت اخلاقی رفتار کنند (بندورا، ۱۹۷۷؛ به نقل از برک، ۲۰۰۷: ۴۶۰)، در واقع معیارهای اخلاقی کودک از طریق همانندسازی با ارزش‌های والدین و جامعه به دست می‌آید و پس از درونی شدن تعیین می‌کند کدام رفتار باید انجام و کدام یک ترک شود (جان‌یزرگی، نوری و آگاهریس، ۱۳۸۹: ۱۶)، بنابراین می‌توان گفت رفتار والدین در فضای مجازی می‌تواند الگو و سبک استفاده فرزندان از اینترنت و محتوای مورد استفاده را تحت تأثیر قرار دهد.

حضور بی‌قانون و بیش از حد والدین در فضای مجازی، توجه به محتوای غیراخلاقی و نامناسب، تعامل غیراصولی با افراد در شبکه‌های اجتماعی و روش مواجهه ناکارآمد با آسیب‌های اینترنت، از نشانه‌های سبک بی‌اعتنا در تربیت فرزند بوده و قطعاً بر نگرش و الگوی رفتاری کودکان و نوجوانان در استفاده از فضای مجازی تأثیر منفی خواهد داشت، به همین دلیل است که در روش‌های پیشگیری از آسیب‌های اینترنتی، والدین تشویق می‌شوند تا نخست، رفتارهای اینترنتی خودشان را نیز بررسی نمایند و به

دنبال کشف راه‌هایی برای سرمشق‌دهی استفاده مناسب از اینترنت باشند (بیرد^۱، ۲۰۰۸؛ به نقل از یانگ و آبرئو^۲، ۲۰۱۱: ۲۴۶).

۱۷۰

۲-۳-۴- قانون‌گذاری اصولی

قانون‌گذاری در حوزه فضای مجازی جزء روش‌های محدودکننده است که یکی از اهرم‌های نظارت و کنترل والدین می‌باشد (یونگ، ۲۰۱۰)، هرچند کاربرد این قوانین در پیشگیری از آسیب‌ها و خطرات فضای مجازی به اندازه حضور فعال والدین و گفت‌وگو با فرزندان درباره خطرات احتمالی نیست (آلواریز و همکاران، ۲۰۱۳)، اما به‌عنوان یکی از راهبردهای نظارتی مورد توجه می‌باشد.

قانون‌گذاری شامل دو بخش می‌شود: الف: حاکمیت قانون الهی و اخلاق دینی در فضای خانواده.

ب: حاکمیت قوانین استفاده از رسانه در خانواده، همچنین باید متذکر شد که کارایی این دو گروه قوانین به میزان پایبندی والدین و فرایند خودکنترلی ایشان بستگی زیادی دارد، در عین حال به زعم نگارندگان، وضع قوانین محدود، شفاف و همراه با جزئیات درباره استفاده از تکنولوژی و اینترنت، به مدیریت زمان فرزندان نیز کمک خواهد کرد. بهتر است تنظیم قوانین در این زمینه با مشارکت و توافق فرزندان باشد و البته پیامدهای عدم اجرای آن نیز مشخص گردد و سپس به توافق هر دو طرف برسد، قوانین می‌تواند درباره محدودیت‌های استفاده، زمان و مکان حضور در اینترنت، سایت‌ها و بازی‌های مناسب و حد مجاز دانلود یا حدود بارگذاری اطلاعات و محتوا باشد.

۲-۳-۵- استفاده از روش‌های تشویق و تنبیه مؤثر

رفتارگرایان معتقدند که ما به خاطر منافی که تجربه می‌کنیم و یا به علت نیاز به گریختن یا اجتناب کردن از پیامدهای ناخوشایند، به شیوه قابل پیش‌بینی پاسخ می‌دهیم، بسیاری از رفتارها و عادت‌های ناپسند، حاصل شناخت و انتخاب آگاهانه

1. Beard.

2. Young, K. S. , Abreu, C. N.

نیست و به خاطر پاداش‌های مستقیم و یا غیرمستقیمی است که بعد از انجام آن عمل، دریافت شده است، این پاداش‌ها به مرور زمان با رفتارهای نادرست پیوند خورده‌اند و آنها را تقویت کرده‌اند، برای پیشگیری از ایجاد عادت‌ها و رفتارهای تکرارشونده (مثل اعتیاد، رفتارهای وسواسی، رفتارهای بزهکارانه و...)، لازم است علاوه بر تقویت شناخت تمرین‌های رفتاری هم اضافه شود، سیستم پاداش و تنبیه شامل مجموعه‌ای از تکنیک‌هاست که به والدین کمک می‌کند از طریق روش‌های شرطی‌سازی و تداعی رفتارها به وسیله پیامد بعدی عادت‌های رفتاری جدیدی در کودکان ایجاد کنند و یا عادت‌های نادرست رفتاری را حذف نمایند (کری^۱، ۲۰۰۵: ۲۶۵).

- تقویت مثبت^۲: این روش، مستلزم افزودن چیز با ارزشی برای فرد (مانند تحسین، توجه، پول یا غذا)، به‌عنوان پیامد رفتاری خاص است (کری، ۲۰۰۵: ۲۶۵)، لازم به ذکر است که این پاداش‌ها باید جذاب، متنوع و متناسب با سن و جنس کودک باشد و «بلافاصله» پس از انجام رفتار، ارائه شود تا تأثیرگذار باشد.

- تنبیه منفی: در این روش، با انجام رفتار نادرست کودک از محرک خوشایند بعدی محروم می‌شود، مثلاً اگر کودک در برابر وسوسه حضور بیشتر در اینترنت، مقاومت نکرد و یا نسبت به قوانین مشاهده سایت‌های نامناسب بی‌اعتنا بود، بلافاصله و برای مدت معینی از حضور در اینترنت محروم شود و یا محرک خوشایند دیگری از او گرفته شود.

تشویق و تنبیه از شیوه‌های تربیتی قرآن کریم است که پیامبران را بشارت‌دهنده و بیم‌دهنده خطاب کرده، نیکوکاران را تشویق و بدکاران را تهدید می‌کند (انعام/۴۸)، گرچه پاداش و جزا از عناصر اصلی تربیت دینی محسوب می‌شوند، اما پاداش باید ده برابر مجازات باشد چنانکه به فرموده قرآن کریم هرکس کار نیکی انجام دهد ده برابر پاداش خواهد داشت و هرکس کار بدی کند جز مانند آن جزا نیابد و بر آنان ستم نشود (انعام/۱۶۰)، حضرت رضا علیه السلام در توصیف رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «ایشان کار نیک‌را نیک شمرده و تشویق و تقویت می‌کرد و کار زشت را زشت معرفی می‌نمود و آن‌را

1. Corey, G.

2. positive reinforcement.

نکوهش می‌کرد^۱ (ابن بابویه، ۱۳۷۸: ۳۱۸/۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۵۱/۱۶).

۲-۳-۶- ترغیب فرزندان به حضور هدفمند در فضای مجازی

استفاده از اینترنت با رویکرد تعامل، سرگرمی و وقت‌گذرانی، یکی از فاکتورهای خطر در آسیب‌های اینترنتی است، زیرا بین وقت‌گذرانی در فضای مجازی و مشکلات جدی اینترنتی، همبستگی مثبتی وجود دارد (یانگ و آبرئو، ۲۰۱۱: ۸۲). بنابراین لازم است فرزندان و به خصوص نوجوانان را به حضور هدفمند در اینترنت ترغیب کرد، معرفی سایت‌های محتوایی مناسب برای تقویت مهارت‌های فنی، هنری، آموزشی و علمی، معرفی بازی‌های آنلاین فکری و آموزشی و سایر مواردی که بتواند علت حضور کودکان و نوجوانان را در اینترنت توجیه کند و آنرا از حالت تفریح و سرگرمی همیشگی خارج نماید، مطلوب است.

۲-۳-۷- گسترش فعالیت‌های جایگزین آفلاین

یکی از راهبردهای مؤثر در اعمال سبک مقتدرانه و پیشگیری از آسیب‌های روانی فضای مجازی در کاربران کودک و نوجوان و همچنین اعمال محدودیت غیرمستقیم، توسعه فعالیت‌های جایگزین می‌باشد (وونگ، ۲۰۱۰)، پژوهش‌گران در زمینه پیشگیری و کنترل اعتیاد اینترنتی بر جایگزین کردن فعالیت‌های آفلاین بیرون از خانه (لین، لین و ویو^۲، ۲۰۰۹)، و سایر فعالیت‌های لذت‌بخش و مهارتی تأکید می‌کنند (یانگ و آبرئو، ۲۰۱۱: ۳۰۹)، مبتنی بر این رویکرد، خانواده تشویق می‌شود تا فعالیت‌های جایگزین را توسعه بدهد علائق و سرگرمی‌های جدیدی برای فرزندان تعریف کند حمایتگر باشد و تلاش کند با صرف زمان بیشتر برای بچه‌ها، زمانی را که قبلاً با اینترنت پُر می‌شد، جبران نماید (یانگ، ۱۹۹۵: به نقل از یانگ و آبرئو، ۲۰۱۱: ۲۴۶).

به نظر نگارندگان، فراهم‌سازی امکانات متنوع و سالم برای پُر کردن اوقات فراغت فرزندان از جمله بازی‌های گروهی و خانوادگی، سفرهای کوتاه، افزایش رفت و آمدهای خانوادگی، طبیعت‌گردی‌های یک روزه، تشویق فرزندان برای شرکت در فعالیت‌های

۱. يُحَسِّنُ الْحَسَنَ وَ يُقَوِّمُهُ وَ يُفْتَحُ الْقَلْبَ وَ يُؤَهِّئُهُ.

2. Lin, C. H., Lin, S. L., Wu, C. P.

هدفمند در گروه‌ها و نهادهای اجتماعی همچون مساجد و فرهنگ‌سراها، عضویت در تیم‌های ورزشی، فرهنگی و هنری، گفت‌وگو و فعالیت‌های درون خانوادگی، ارتباط با اقوام و بستگان، ترغیب فرزندان به انجام مهارت‌های هنری و ساختنی و گسترش فعالیت‌های دارای مؤلفه‌های هیجان، شادی و امنیت می‌تواند نمونه‌هایی از فعالیت‌های جایگزین باشد.

متون دینی اسلامی مشحون است از توصیه‌های مختلف و متعدد برای پر کردن اوقات فراغت با کار، عبادت، روابط خانوادگی و بازی‌های شادی آور^۱ (پابنده، ۱۳۸۲: ۲۵۹؛ حرعاملی، ۱۳۶۷، ۴۸۶/۱)، و مانند آنکه جملگی باعث بهبود روابط اجتماعی می‌شود: صله رحم خلق را تیکو و دست را گشاده و نفس را پاکیزه و روزی را زیاد کرده و مرگ را به تأخیر می‌اندازد^۲ (کلینی، ۱۴۰۷: ۱۵۳/۳).

۲-۳-۸- شناسایی نقاط ضعف و نیازهای درونی فرزندان

یافته‌های پژوهشی بیان می‌کنند که مشکلات مربوط به اینترنت در افراد با برخی فاکتورها مثل تنهایی، عزت‌نفس پایین، افسردگی، کم‌رویی و تجربه لذت با اینترنت ارتباط قوی دارد (معاذین و همکاران، ۲۰۱۴)، به‌عنوان مثال، استفاده بیش از حد از اینترنت اغلب ناشی از مشکلات بین‌فردی مانند درون‌گرایی یا مشکلات اجتماعی است (فریس، ۲۰۰۱)، و بسیاری از معتادان اینترنتی که ارتباط آنلاین را به روابط اجتماعی ترجیح می‌دهند مهارت‌های ارتباطی ضعیفی دارند که منجر به عزت‌نفس پایین و احساس تنهایی می‌شود (یانگ و آبرنو، ۲۰۱۱: ۴۷)، بین مؤلفه‌های عزت‌نفس و خودارزشی پایین و گرایش به اعتیاد اینترنتی رابطه مستقیم وجود دارد، شاید اعتقاد فرد به اینکه فقط در اینترنت از قدرت برخوردار است و برای خود کسی است و فقط در آنجا قابل احترام است، باعث گرایش اعتیادی فرد به اینترنت می‌شود (معدفر، حبیب‌پور گنابی و گنجی، ۱۳۸۶).

بنابراین ضروری است که والدین و مربیان برای تقویت عزت‌نفس فرزندان و

۱. مَنْ كَانَ عِنْدَهُ صَبِيٌّ فَلْيَبْصُرْ لَهُ.

۲. صِلَةُ الْأَرْحَامِ تَحْسِنُ الْخُلُقَ وَ تُسَمِّحُ الْكُفَّ وَ تُطَيِّبُ النَّفْسَ وَ تَرِيْدُ فِي الرِّزْقِ وَ تُسَيِّئُ فِي الْأَجْلِ.

احساس خودارزشی آنها برنامه‌ریزی کنند و مهارت‌های فرزندپروری را در جهت پرورش این مؤلفه به کار گیرند، همچنین بین عدم مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اعتیاد به اینترنت در نوجوانان، نیز رابطه وجود دارد بر این اساس، هر چه فرد مسئولیت و تعهد کمتری نسبت به دیگران داشته باشد، گرایش و رفتار انحرافی او از جمله رفتار اعتیادی وی به اینترنت بیشتر می‌شود (معدفر و همکاران، ۱۳۸۶)، به همین دلیل تمرکز بر افزایش مسئولیت‌پذیری فرزندان به خصوص نوجوانان، یکی از راهبردهای مهم در پیشگیری از آسیب‌های فضای مجازی است.

آگاهی از نیازهای اساسی فرزندان و تلاش برای مدیریت آنها، نقش مهمی در پیشگیری از آسیب‌های اینترنت ایفا می‌کند، پژوهش‌ها نشان می‌دهند که نیاز به تعلق و محبت، نیاز جنسی، نیاز به تغییر موقعیت و تنوع و نیاز به رابطه، برانگیزاننده‌های درونی رفتار اعتیاد به اینترنت هستند (بانگ، ۱۹۹۶: به نقل از جان و مانیکاندان^۱، ۲۰۱۲)، به همین دلیل افراد برای ارضای این نیازها و بیان خود، فضای مجازی را به‌عنوان مکمل دنیای واقعی انتخاب می‌کنند.

از نگاه دینی کرامت بخشی و شخصیت دادن به فرزندان یکی از نشانه‌های سبک مقتدرانه در تربیت اسلامی و عامل مهمی در مصون‌سازی ایشان است: کسی که دارای کرامت نفس (عزت نفس)، باشد شهواتش نزد او خوار می‌گردد (هاشمی خویی، ۱۴۰۰: ج ۲۱: ۵۲۰)، تقدیر از رفتارهای پسندیده فرزندان و عدم سرزنش اشتباهات آنها در واقع احترام به شخصیت آنها و باعث احساس ارزشمندی در ایشان می‌شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره فرموده است: به فرزندان احترام و اکرام کنید و با آداب و روش پسندیده با آنها معاشرت نمایید^۲ (پابنده، ۱۳۸۲: کلمه ۴۵۱).

۲-۳-۹- اصل ایمن‌سازی

یکی از مهم‌ترین نگرانی‌های والدین نسبت به فضای مجازی، عدم امکان کنترل فرزندان در خارج از خانه و در محیط دوستان آنهاست، این اصل، مجموعه‌ای از

1. John, R. M. , & Manikandan, K.

۲. اَكْرِمُوا اَوْلَادَكُمْ وَ اَحْسِنُوا اَدَابَكُمْ.

مؤلفه‌های تربیت دینی را شامل می‌شود که سبب تقویت خود کنترلی (تقوای) فرزندان می‌گردد:

الف: برقراری پیوند عاطفی فرزندان با نماز؛ چرا که نماز انسان را از فحشا و منکر باز می‌دارد (عنکبوت/۴۵)، قرآن کریم در آیه دیگری ضایع کردن نماز را مقدمه پیروی از شیطان می‌داند (مریم/۵۹).

ب: برقراری پیوند عاطفی فرزندان با مراکز دینی تاثیرگذار؛ در واقع انسان تأثیر زیادی را از محیط خود دریافت می‌کند محیط می‌تواند انسان را به خداپرستی و سلامت روان سوق داده و یا منشأ انواع مفاسد عقیدتی و روانی در انسان باشد. حضرت رضا علیه السلام در این باره فرمود: «همنشینی با بدکاران موجب بدبینی نسبت به نیکان و درست‌کاران خواهد شد»^۱ (ابن بابویه، ۱۳۷۸: ۵۳/۲). هر چه محیط با معیارهای دینی منطبق باشد شرایط برای تربیت دینی و اخلاقی بیشتر فراهم شده و راه نفوذ شیطان مسدود می‌گردد و این همان توصیه‌ای است که امام رضا علیه السلام به عبدالعظیم حسنی فرمودند (مفید، ۱۴۱۳: ۲۴۷).

ج: تقویت فضیلت حیا و عفت در فرزندان؛ در آموزه‌های دینی ما آمده است که حیا از یک سو مانع انجام کارهای زشت می‌شود^۲ و از سوی دیگر دریچه‌ای برای حرکت به سوی خوبی‌ها و زیبایی‌های معنوی به روی انسان می‌گشاید^۳ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۱۱/۷۴).

د: تقویت بینش و بصیرت دینی؛ تعلیم معارف اسلامی و الهی همراه با پاسخ شبهات طرح شده در فضای مجازی سبب رشد عقلانیت و تفکر در فرزندان می‌شود.

۲-۴- تقویت مهارت‌های فردی فرزندان

فضای مجازی، همانند یک ذره‌بین عمل می‌کند و ابزاری است که می‌توان به وسیله آن، عمق ذهن و نیازهای افراد را دید (آیکن^۴، ۲۰۱۶)، این فضا می‌تواند بر نقاط ضعف و ویژگی‌های شخصیتی افراد متمرکز شود و مثل یک ذره‌بین، آنها را چند برابر نماید، بر

۱. مُجَالَسَةُ الْأَشْرَارِ تُورِثُ السُّوءَ الظَّنَّ بِالْأَخْيَارِ.

۲. الْحَيَاءُ يَصُدُّ عَنِ فِعْلِ النَّبِيحِ.

۳. الْحَيَاءُ سَبَبٌ إِلَى كُلِّ جَمِيلٍ وَ أَوْثَقُ الْعُرَى التَّقْوَى وَ أَوْثَقُ سَبَبٍ أَخَذَتْ بِهِ سَبَبٌ يَبْتَكَ وَ يَتَّقِ اللَّهَ.

4. Aiken, M.

همین اساس، تمرکز بر نقاط ضعف و تقویت مهارت‌های فردی، می‌تواند فرزندان را در جهت مدیریت نیازهای درونی توانمند سازد، بنابراین رویکرد ما در این بخش، تکیه بر تقویت مهارت‌های کودکان و نوجوانان در زندگی واقعی و تعمیم آنها به فضای مجازی است، در اینجا به چند مهارت اساسی که در ادبیات پژوهشی مورد تأکید است اشاره می‌شود:

۲-۴-۱- آموزش مهارت‌های مقابله‌ای

یکی از راهکارهای مؤثر در جهت توانمندسازی کودکان و نوجوانان در مواجهه مناسب با آسیب‌های فضای مجازی، کمک به آنها برای به کارگیری راهکارهای مقابله‌ای کارآمد است (استاکسروود و لیوینگستون^۱، ۲۰۰۹؛ به نقل از وونگ، ۲۰۱۰)، به‌طور کلی چگونگی واکنش کودکان و نوجوانان هنگام مواجهه با خطرات اینترنتی را می‌توان به لحاظ رویکردهای فعالانه یا منفعلانه و شیوه اسناد آنان به سه گروه عمده تقسیم نمود: ممکن است کودک یا نوجوان فکر کند این مشکل خودبه‌خود حل می‌شود، یا به‌صورت فعال در صدد رفع آن برآید و یا به شیوه خودمتهم‌سازی یا آن برخورد کند و دچار احساس گناه شود و خود را سرزنش کند (همایون‌والا و پاکدامن، ۱۳۹۱).

رویکرد دیگری که اهمیت تقویت مهارت‌های مقابله‌ای را در فرزندان نشان می‌دهد، توانمندسازی آنها در مواجهه با مشکلات و فشارهای زندگی شخصی است، ضعف در تکنیک‌های مقابله‌ای و حل مسئله، باعث می‌شود افراد به فضای مجازی پناه ببرند و از این طریق، مفری برای فراموش کردن مشکلات‌شان در هنگام آنلاین بودن، ایجاد کنند که این خود یکی از علل گرایش افراد به اعتیاد اینترنتی است (معیدفرو همکاران، ۱۳۸۶)، به همین دلیل یکی از راهکارهای طرح مدیریت خود^۲ به‌عنوان برنامه کاهش میزان استفاده شدید از اینترنت، نحوه کنار آمدن با فشارها و مشکلات زندگی است (بانگ و آبرنو، ۲۰۱۱: ۳۰۹).

1. Staksrud, E. , & Livingstone, S.

2. self- managing.

۲-۴-۲- تقویت مهارت خودکنترلی

مهارت خویشنداری و یا خودکنترلی، توانایی پیروی از درخواست معقول، تعدیل رفتار مطابق با موقعیت، به تأخیر انداختن ارضای خواسته‌ها در چارچوب قابل قبول اجتماعی، بدون مداخله و هدایت مستقیم فردی دیگر تعریف شده است (جان‌بزرگی و همکاران، ۱۳۸۹). در واقع این مهارت در ذیل اصل ایمن سازی دینی قرار دارد، بنابراین با تقویت ناظر درونی و فعال ساختن ابزارهای کنترل خود در فرزندان، می‌توان از مواجهه با آسیب‌هایی همچون مصرف شدید و بیش از حد اینترنت و در نهایت اعتیاد اینترنتی و همچنین جستجوی محتوای نامناسب و مستهجن جلوگیری نمود.

۲-۴-۳- تقویت مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی

تلاش برای تقویت مهارت‌های اجتماعی فرزندان، یکی دیگر از روش‌های مؤثر پیشگیری از آسیب‌های تعاملی در فضای مجازی است، ضعف در مهارت‌های اجتماعی و ابراز خود باعث می‌شود که فرد روابط و تعاملات بین فردی آنلاین را ایمن‌تر، موثرتر و راحت‌تر بداند و در نتیجه روابط آنلاین را بر روابط اجتماعی در دنیای واقعی ترجیح دهد. پژوهش‌ها نشان می‌دهد بین کمبود مهارت‌های اجتماعی و نتایج منفی در کاربرد اینترنت و استفاده اعتیادگونه از فضای مجازی، رابطه وجود دارد (یانگ و آبرنو، ۲۰۱۱: ۶۰ و ۶۳)، شاید به این دلیل که فقر مهارت‌های اجتماعی موجب انزوا و طرد کودک و نوجوان از جانب گروه همسالان می‌شود (جان‌بزرگی و همکاران، ۱۳۸۹)، ولی او سعی می‌کند با استفاده از اینترنت به عنوان شیوه‌ای برای اجتناب از احساس تنهایی بهره‌برداری کند (یانگ و آبرنو، ۲۰۱۱: ۶۱)، بسیاری از معتادان اینترنتی نمی‌توانند در موقعیت‌های رودررو ارتباط خوبی برقرار کنند (لیونگ، ۲۰۰۷)، و اعتقاد دارند که ارتباط آنلاین برایشان ایمن‌تر است، ممکن است مهارت‌های ارتباطی ضعیف موجب ایجاد عزت‌نفس پایین و احساس انزوا بشود، بنابراین در درمان این افراد، باید به روابط غیر آنلاین آنها پرداخته شود (یانگ و آبرنو، ۲۰۱۱: ۴۷).

نتیجه‌گیری

والدین مسئولیت‌پذیر در عرصه زندگی خانوادگی، بر تربیت صحیح فرزند و خوشبختی او در زندگی تمرکز دارند، برای حصول سلامت روانی و تربیت صحیح فرزندان باید از سبک مقتدرانه فرزندپروری بهره جست، رویکردهای روشمند و معقول تربیتی و روان‌شناسانه این سبک را تأیید می‌کند.

در روزگار ما والدین برای اینکه بتوانند نسلی از فرزندان سالم پرورش دهند، ناگزیرند که فضای مجازی را به‌عنوان یکی از مهم‌ترین محیط‌های تأثیرگذار در تربیت و رشد، به رسمیت بشناسند، علاوه بر اینکه مهارت‌های لازم و سواد رسانه‌ای مربوط به آن را فرا گیرند بتوانند مؤلفه‌های سبک مقتدرانه را در تربیت فضای مجازی تطبیق داده و سبک نظارتی فعالانه به همراه حضور مشارکتی در کنار فرزندان را مورد استقاده قرار دهند، در این میان، آشنایی با آداب، رسوم و فرهنگ اصیل اسلامی - ایرانی و کسب شناخت از روش‌های تربیتی صحیح در اسلام، راهگشای والدین است و از لوازم جدا نشدنی برای حصول به مطلوب می‌باشد.

کتاب‌نامه

۱. ابن بابویه، عیون اخبار الرضا، تهران، نشر جهان، ۱۳۷۸.
۲. اینفوگرافیک، ویژگی و آسیب‌های فضای مجازی، به نقل از سایت www.dana.ir، شناسه خبر، ۷۵۴۰۷۲.
۳. بحرانی، هاشم بن سلیمان، البرهان فی تفسیر القرآن، قم، مؤسسه بعثه، ۱۳۷۴.
۴. یرک، لورا، روان‌شناسی رشد از لقاح تا کودکی (جلد اول)، ترجمه، یحیی سیدمحمدی، تهران، ارسباران، ۲۰۰۷.
۵. بروجردی، آقا حسین، منابع فقه شیعه (ترجمه جامع احادیث الشیعه)، چاپ اول، تهران، فرهنگ سین، ۱۳۸۶.
۶. بی‌ریا، ناصر و دیگران، روان‌شناسی رشد یا نگرش به منابع اسلامی، ج ۲، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۳.
۷. بیدی، فاطمه؛ کارشکی، حسین، اعتماد به اینترنت از دیدگاه روان‌شناسی، تهران، آوای نور، ۱۳۹۲.
۸. پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، ج ۴، تهران، دنیای دانش، ۱۳۸۲.
۹. پرچم، اعظم؛ فاتحی‌زاده، مریم؛ الهیاری، حمیده، مقایسه سبک‌های فرزند پروری پامریند با سبک فرزندپروری مسئولانه در اسلام، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سال ۲۰، ش ۱۴، ۱۱۵-۱۳۸، ۱۳۹۱.

۱۰. جان بزرگی، مسعود؛ توری، ناهید؛ آگاه هریس، مزگان، آموزش اخلاق، رفتار اجتماعی و قانون‌پذیری به کودکان، چاپ پنجم، تهران، ارجمند، ۱۳۸۹.
۱۱. حر عاملی، محمدبن حسن، وسائل الشیعه، تهران، المکتب الاسلامیه، ۱۳۶۷.
۱۲. حرانی، ابن شعبه، تحف العقول، تصحیح، علی اکبر غفاری، تهران، نشر اعلامیه، ۱۴۰۰.
۱۳. دادستان، پریرخ، روان‌شناسی مرضی تحولی، از کودکی تا بزرگسالی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۹۲.
۱۴. ری شهری، محمد، حکمت نامه کودک، ترجمه ع پسندیده، قم، دارالحدیث، ۱۳۸۶.
۱۵. سالد حدادی، نگار؛ بدری، رحیم، بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر سبک‌های مقابله‌ای، آموزش و ارزشیابی، ش ۲۱، ۷۹-۹۴، ۱۳۹۲.
۱۶. شعاری نژاد، علی اکبر، روان‌شناسی رشد، جلد اول، تهران، انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۶.
۱۷. شوشتری، قاضی نور الله احقاق الحق و ازهاق الباطل، مقدمه، شهاب الدین مرعشی، قم، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۹.
۱۸. طبرسی، حسن ابن فضل، مکارم الأخلاق، بی‌جا، منشورات الشریف الرضی، ۱۴۰۸.
۱۹. قرآتی، محسن، (۱۳۸۳)، تفسیر نور، چاپ یازدهم، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۲۰. گری، جerald، نظریه و کاربرد مشاوره و روان درمانی، ترجمه، یحیی سیدمحمدی، تهران، ارسباران، ۱۳۹۰.
۲۱. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، محقق تصحیح، علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران، دار الکتب الإسلامیه، ۱۴۰۷.
۲۲. مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، بیروت، انتشارات احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳.
۲۳. معیدفر، سعید، حبیب پور گنابی، کرم، گنجی، احمد، مطالعه پدیدة استفاده اعتیادی از اینترنت در بین نوجوانان و جوانان (۱۵-۲۵ سال)، جهانی رسانه، ش ۴، ۴۳-۶۶، ۱۳۸۶.
۲۴. مفید، جعفر بن حسین، الاختصاص، محقق و مصحح، غفاری، علی اکبر و محرمی زرنندی، محمود، قم، المؤتمر العالمی لالفیة الشیخ المفید، ۱۴۱۳.
۲۵. موسوی، اشرف، خانواده درمانی کاربردی با رویکرد سیستمی، چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه الزهراء، ۱۳۸۳.
۲۶. نور بخش، یونس، مولایی، محمد مهدی، هرزه نگاری اینترنتی در ایران و نقش خانواده در کنترل آن، مجموعه مقالات فضای مجازی ملاحظات اخلاقی، حقوقی و اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۰.
۲۷. نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، مؤسسه آل البيت، ۱۴۰۸.
۲۸. هاشمی خوبی، میرزا حبیب الله، منهاج البراعه فی شرح نهج البلاغه، مترجم، حسن زاده آملی، حسن و کمره ای، محمد باقر، محقق و مصحح، میانجی، ابراهیم، ج ۴، تهران، مکتبه الإسلامیه، ۱۴۰۰.
۲۹. همایون والا، الهه، پاکدامن، شهلا، تعامل کودکان و نوجوانان با اینترنت و چگونگی واکنش آنان به خطرات، (مطالعه تطبیقی کشورهای اروپایی)، کنگره بین المللی خانواده و جهانی شدن، تهران، ایران، اردیبهشت ۱۳۹۱، ۳۵۹-۳۶۱.
۳۰. همایون والا، الهه، چهارقدچی مطلق، مهلا، سهامی شیرازی، زهرا، صالحین، محیا، نقش والدین در تأمین سلامت فضای مجازی برای کودکان و نوجوانان (مطالعه کشو های اروپایی)، اولین همایش فضای مجازی، تهران، ایران، اسفند ۱۳۹۳.

۳۱. بانگ، کیمبرلی. اس، آبرئو، کریستیانو نابوکو، اعتیاد اینترنتی، (کتاب راهنما برای ارزیابی و درمان)، ترجمه، فاطمه وحدت نی، تهران، آسیم، ۱۳۹۱.
32. Aiken, M. (2017). Cyber Effect: An Expert in Cyberpsychology Explains how Technology is Shaping Our Children, Our Behavior, and Our Values-and what We Can Do about it. Spiegel & Grau .
33. Ali, M. (2009). Protecting Children in Cyberspace. Online at <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/17150/> MPRA Paper No. 17150, posted 11. September 2009 06: 29 UTC .
34. Álvarez, M. , Torres, A. , Rodríguez, E. , Padilla, S. , & Rodrigo, M. J. (2013). Attitudes and parenting dimensions in parents' regulation of Internet use by primary and secondary school children. *Computers & Education*, 67, 69-78 .
35. Baumrind, D. (1991). Effective parenting during the early adolescent transition. *Family transitions*, 2 (1)
36. Çankaya, S. , & Odabaşı, H. F. (2009). Parental controls on children's computer and Internet use. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1 (1) , 1105-1109 .
37. Ceyhan, A. A. (2011). University students' Problematic Internet Use and communication Skills according to the internet use purposes. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 11 (1) : 69-77 .
38. Chou, C. , Condrón, L. & Belland, J. C. (2005). A review of the research on internet addiction. *Educational Psychology Review*, 17 (4) : 363-388 .
39. Darling, N. & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113: 487-496 .
40. Duerager, A., Livingstone, S. (2012). How can parents support children's internet safety? EU Kids Online, London, UK. Family relationships and parental mediation. *Cyberpsychology & Behavior*, 10 (5) , 640e644 .
41. Eastin, M. , Greenberg, B. , & Hofschire, L. (2006). Parenting the Internet. *Journal of Communication*, 56, 486-504 .
42. European Commission. (2008). Towards a safer use of the Internet for children in the EU- A parent's perspective. (flash Eurobarometer 248). Brussels: European Commission. Retrieved from http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_248_en.pdf ,
43. Lee, S. J. , & Chae, Y. G. (2007). Children's Internet use in a family context: Influence on family relationships and parental mediation. *CyberPsychology & Behavior*, 10 (5) , 64C-644 .
44. Leung, L. , & Lee, P.S. (2012). The influences of information literacy, internet addiction and parenting styles on internet risks. *New Media & Society*, 14 (1) , 117-136 .
45. Lin, C. H. , Lin, S. L. , Wu, C. P.(2009). The effects of parental monitoring and leisure boredom on adolescents' internet addiction, *Adolescence*; Winter; 44, 176; ProQuest Education Journals pg. 993 .

46. Maccoby, E. E. (1992). The role of parents in the socialization of children: An historical overview. *Developmental psychology*, 28 (6) , 1006. e1017 .
47. Mitchell, K. J. , Finkelhor, D. , & Wolak, J. (2005). Protecting youth online: Family use of filtering and blocking software. *Child abuse & neglect*, 29 (7) , 753-765 .
48. Moazedian, A. , Taqavi, S. A. , HosseiniAlmadani, S. A. , Mohammadyfar, M. A. , & Sabetimani, M. (2014). Parenting style and Internet addiction. *Journal of Life Science and Biomedicine*, 4 (1) , 9-14 .
49. Özgür, H. (2016). The relationship between Internet parenting styles and Internet usage of children and adolescents. *Computers in Human Behavior*, 60, 411-424 .
50. Park, S. K. , Kim, J. Y. , & Cho, C. B. (2008). Prevalence of Internet addiction and correlations with family factors among South Korean adolescents. *Adolescence*, 43 (172) .{
51. Rosen, L. D. , Cheever, N. A. , & Carrier, L. M. (2008). The association of parenting style and child age with parental limit setting and adolescent MySpace behavior. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29 (6) , 459-471 .
52. Tynes, B. M. (2007). Internet safety gone wild? Sacrificing the educational and psychological benefits of online social environments. *Journal of Adolescent Research*, 22, 575-584 .
53. Valcke, M. , Bonte, S. , De Wever, B. , & Rots, I. (2010). Internet parenting styles and the impact on Internet use of primary school children. *Computers & Education*, 55 (2) , 454-464 .
54. Wang, R. , Bianchi, S. M. , & Raley, S. B. (2005). Teenagers' Internet use and family rules: a research note. *Journal of Marriage and Family*, 67, 1249e1258 .
55. Wong, Y. C. (2010). Cyber-parenting: Internet benefits, risks and parenting issues. *Journal of Technology in Human Services*, 28 (4) , 252-273 .
56. Wong, Y. C. , Law, C. K. , & Ho, L. S. (2007). The evaluation study on Computer Recycling Scheme. Report Submitted to HKCSS and Education Bureau, HKSAR Government. Hong Kong: Dept of Social Work & Social Administration, HKU.